

Η γραφή και η ανάγνωση ως αντίρροπες τάσεις στο ελληνικό γραφικό σύστημα ¹

Abstract

The rate between writers and readers varies according to the social organization and timing. It has been estimated that in modern western societies the needs for reading are ten times more than for writing. This development leads to the domination of reading over writing and, subsequently, it leads to the reconstruction of the written language in such a way that it facilitates the increased social needs for reading quickly, effectively and in order of priority.

The present paper attempts an analysis of the Greek writing system as a system of information transmission (through visual signs) based on the notions of entropy and redundancy, their proportional relationship and their dynamic balance (Shannon & Weaver's, Mathematical Theory of Communication) in the direction of the best (most economic) function of the system, so that the needs of the receiver, conscious, potential or even unwilling are covered.

Based on J. Vachek's linguistic theory according to which the writing signs (for the alphabet user) refer to the extralinguistic reality (that is they are first order signs) writing is regarded in the frame of the autonomous approach of the written language.

Εισαγωγή

Η υπόθεση εργασίας στην οποία επιχειρεί να απαντήσει η ανακοίνωση είναι εάν, σε μια δεδομένη κοινωνική οργάνωση, υπάρχει σχέση ανάμεσα στις ανάγκες για γραφή και ανάγνωση και το γραφικό σύστημα που χρησιμοποιείται. Και συγκεκριμένα, με παράδειγμα το σημερινό ελληνικό γραφικό σύστημα, σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο τα σημεία του και η δομή του καθορίζονται από το είδος και την αναλογία αναγνωστών-γραφέων, τη σχέση δηλαδή ανάμεσα στις ανάγκες γραφής και ανάγνωσης στη σημερινή ελληνική κοινωνία.

¹ **Στοιχεία δημοσίευσης (N. 4)**

Παπαδοπούλου, Μ. (1999). Η γραφή και η ανάγνωση ως αντίρροπες τάσεις στο ελληνικό γραφικό σύστημα. Στο Μόζερ, Α. (επιμ.). *Ελληνική Γλωσσολογία '97, Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 418-426.

Η ανακοίνωση εγγράφεται στο γενικότερο πλαίσιο της αναζήτησης των συγκεκριμένων τρόπων με τους οποίους παράμετροι κοινωνικής τάξης μπορεί να καθορίζουν ένα γραφικό σύστημα και στη διερεύνηση της αλληλόδρασής τους. Η επιλογή διερεύνησης της συγκεκριμένης παραμέτρου δεν σημαίνει ότι διαχρονικά αυτή η παράμετρος αποτέλεσε τη μοναδική αιτία διαμόρφωσης των γραφικών συστημάτων. Άλλωστε η γραφή ως φαινόμενο των υπερδομών υπόκειται άμεσα, ή έμμεσα σε πλήθος παραμέτρων που διαμορφώνουν το πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης και οι οποίες ανάλογα με τη χρονική συγκυρία και την μορφή της κοινωνικής οργάνωσης αποκτούν πρωτεύοντα ρόλο, Πρέπει εκ των προτέρων να τονιστεί ότι η αναζήτηση της επίδρασης μιας παραμέτρου κοινωνικής τάξης σε ένα γραφικό σύστημα δεν σημαίνει τη μηχανιστική και μονοσήμαντη προβολή της στο εκάστοτε γραφικό σύστημα. Οι μεταξύ τους σχέσεις είναι σύνθετες και αμφίδρομες και η τελική μορφή του συστήματος καθορίζεται από πλήθος εξωσυστημικών και ενδοσυστημικών παραμέτρων.¹

Η αυτόνομη προσέγγιση της γραπτής γλώσσας

Η μελέτη της γραπτής γλώσσας συστημάτων προϋποθέτει την ύπαρξη ενός συνολικού θεωρητικού πλαισίου σχετικά με τη φύση και τις λειτουργίες της αλλά και τη μορφή, τη δομή και άρθρωση των σημείων ενός γραφικού κώδικα. Στο όριο της γλωσσολογίας, της σημειολογίας, της ανθρωπολογίας και άλλων επιστημών-και εν αναμονή ενός ειδικού επιστημονικού κλάδου - η γραφή και η γραπτή γλώσσα μελετήθηκαν σχετικά αποσπασματικά καθόλη τη διάρκεια του αιώνα., Μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 80 εμφανίστηκε μια αντίστροφη τάση, οπότε τα ζητήματα της γραπτής γλώσσας, της γραφής και των γραφικών συστημάτων έγιναν αντικείμενο συγκεκριμένων διεπιστημονικών ερευνών, Αυτή η μεταστροφή οφείλεται στις πρωτοπόρες διάσπαρτες χρονικά και χωρικά, επεξεργασίες που έγιναν καθόλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα ώστε να δημιουργηθεί μια γενική θεωρία για τη γραπτή γλώσσα, στο περιθώριο της ηγεμονικής γλωσσολογικής αντίληψης του φωνοκεντρισμού.

Αυτές οι απόψεις συγκεντρώθηκαν και ομαδοποιήθηκαν εκ των υστέρων στο πλαίσιο μιας **αυτόνομης προσέγγισης** της γραπτής γλώσσας. Ο όρος δεν είναι συνολικά αποδεκτός και κυρίως δεν σηματοδοτεί την απουσία σχέσεων μεταξύ της γραπτής και της προφορικής γλώσσας, Θέλει μάλλον να υποδηλώσει την ανάγκη ιδιαίτερης μελέτης της γραπτής γλώσσας, όχι ως αντίγραφο λιγότερο ή περισσότερο ακριβές της προφορικής. Κατά τον J. Vachek, ο οποίος πρώτος συγκέντρωσε τις προγενέστερες θεωρίες για τη

γραπτή γλώσσα, η άρνηση του ιδιαίτερου status της γραπτής γλώσσας οφείλεται στην έλλειψη ορθής λειτουργικής προοπτικής.

Στην αυτόνομη προσέγγιση εντάσσονται απόψεις που επιχειρούν μια συνολική αναθεώρηση των αντιλήψεων για τη γραπτή γλώσσα και τη γραφή. Αμφισβητείται η υποταγή της γραπτής στην προφορική γλώσσα και αναζητούνται οι ιδιαίτεροι τρόποι δόμησης και λειτουργίας της. Τονίζονται οι διαφορές που προκύπτουν από τη χρησιμοποίηση διαφορετικού καναλιού για την αναπαράσταση της πραγματικότητας (το ακουστικό στην μία περίπτωση και το οπτικό στην άλλη) και διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο το κανάλι συμβάλλει στη ποσότητα και το είδος της μεταδιδόμενης πληροφορίας.

Οι πρώτες συστηματικές θεωρητικές επεξεργασίες για τη φύση της γραπτής γλώσσας έγιναν από τη σχολή της Πράγας και κυρίως από τον Joseph Vachek. Με σημείο αναφοράς τη θέση του γλωσσολόγου Antonin Frinta, ότι η ιδιαίτερη λειτουργία της γραπτής γλώσσας είναι να μιλάει γρήγορα και με ευδιάκριτο τρόπο στα μάτια ώστε να ενεργοποιείται η σχετική ιδέα, ο Vachek εκπόνησε ένα γενικό θεωρητικό πλαίσιο για τη γραπτή γλώσσα. Την αρχική του διάκριση σε γραπτή και προφορική γλώσσα (1939), αντικατέστησε το 1959 με την ορολογία: γραπτή και προφορική νόρμα της γλώσσας, όπου γραπτή νόρμα είναι ένα σύστημα σημείων που μπορούν να παρουσιασθούν γραφικά και των οποίων η λειτουργία είναι να απαντούν σε ένα δεδομένο ερέθισμα με στατικό τρόπο, δηλαδή η απόκριση είναι διατηρήσιμη και προϋποθέτει πλήρη κατανόηση και επισκόπηση των μεταδιδόμενων πληροφοριών². Και επισημαίνει ότι από τη στιγμή που αναπτύσσεται μια γραπτή παράδοση σε μια γλωσσική κοινότητα, εμφανίζεται μια έντονη τάση για δημιουργία ενός άμεσου δεσμού ανάμεσα στη γραπτή εκφορά και την εξωγλωσσική πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται. Τα σημεία της γίνονται σύμβολα πρώτης τάξης³. Διαπιστώνει δύο κύριες λειτουργίες της γραπτής νόρμας: τη δυνατότητα επισκόπησης και διατήρησης, στις οποίες αργότερα προσθέτει τη δυνατότητα εκμάθησης του συστήματος, ιδιότητες που εξισορροπούν το σύστημα καθώς η ανάγκη εξυπηρέτησης της επισκόπησης και της εκμάθησης είναι αντιτιθέμενες⁴.

Ο Vachek προσέγγισε τα προβλήματα της γραπτής γλώσσας από μια σταθερά λειτουργική οπτική, και διαπίστωσε την **αμοιβαία λειτουργική συμπληρωματικότητα**⁵ της γραπτής και προφορικής νόρμας της γλώσσας.

Η λειτουργία των γραφικών συστημάτων

Για να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τις αλλαγές που συμβαίνουν σε ένα γραφικό σύστημα θα πρέπει να επισημάνουμε ξανά κάποια από τα χαρακτηριστικά του συστήματος. Έχοντας ως αφετηρία την ορολογία του J. Vachek για τη γραπτή νόρμα της γλώσσας μπορούμε ορίσουμε ένα **γραφικό σύστημα** ως ένα σύστημα γραφικών σημείων το οποίο χρησιμεύει για τη σήμανση μιας εξωτερικής πραγματικότητας και το οποίο ικανοποιεί την ανάγκη για γρήγορη επισκόπηση της οπτικής πληροφορίας, επιτρέπει τη διατήρησή της, και άρα παρέχει τη δυνατότητα αναδόμησης του κειμένου σε ένα ασυνεχές, αφηρημένο πλαίσιο εκτός των ορίων του χώρου και του χρόνου. Τα σημεία ενός γραφικού συστήματος δεν συγκροτούν έναν απλό κατάλογο αλλά διατηρούν μεταξύ τους σχέσεις διακριτότητας και μοναδικότητας. Πρόκειται για ένα μέσο οπτικής επικοινωνίας του οποίου τα σημεία μπορούν να εκφραστούν προφορικά διατηρώντας μια ποικιλία σχέσεων με τα σημεία της προφορικής γλώσσας. Δεν υπάρχουν αντιστοιχίες ανάμεσα στο προφορικό και στο γραπτό αλλά **συνθετική μετάθεση**, όπως εύστοχα παρατηρεί ο J. G. Lapacherie⁶.

Η δυναμική των γραφικών συστημάτων

Φαίνεται πως τα γραφικά συστήματα αλλάζουν συνεχώς με πολύ γρηγορότερους ρυθμούς από ότι πίστευαν στο προηγούμενο διάστημα όπου οι αλλαγές ανιχνευόταν αποκλειστικά στις αναντιστοιχίες γραπτής και προφορικής γλώσσας.

Η διαδικασία αλλαγής ενός γραφικού συστήματος μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: είτε **βίαια**, είτε **εξελικτικά**. Στην πρώτη περίπτωση διαπιστώνεται σαφώς μια συγκεκριμένη **τομή** στο γραφικό σύστημα, όταν πραγματοποιούνται συνειδητές παρεμβάσεις από μεριάς του κράτους ή των θεσμοθετημένων φορέων. Οι αλλαγές μπορεί να αφορούν είτε το σύνολο του συστήματος σημείωσης⁷, όπως στην περίπτωση της αλλαγής των σημείων του τούρκικου γραφικού συστήματος επί Κεμάλ Ατατούρκ, είτε επιμέρους σημεία του γραφικού συστήματος, όπως συμβαίνει με τις τροποποιήσεις που προσπαθεί με δυσκολία να επιβάλλει το γερμανικό κράτος σήμερα⁸. Επιπλέον, οι προτεινόμενες αλλαγές μπορεί να είναι στη λογική του προϋπάρχοντος γραφικού συστήματος (δηλαδή να αφορούν αποκλειστικά αλλαγές στη μορφή) ή να οδηγούν σε διαφορετικό τρόπο σημείωσης (π.χ. ένα ιδεογραφικό σύστημα να αποκτά αυξανόμενα μέσα σημείωσης φωνημάτων, να μετατρέπεται δηλαδή σε αλφαβητικό)

Συνήθως όμως οι αλλαγές γίνονται αργά, κατά τη διαδικασία της εξέλιξής του συστήματος, χωρίς να είναι δυνατόν να ανιχνευτεί το σημείο τομής. Τα γραφικά συστή-

ματα αλλάζουν καθημερινά. Αναδιαμορφώνονται, αποκτούν νέα σημεία και σύμβολα, αφαιρούνται ή μπαίνουν σε αχρησία σύμβολα παλαιότερων εποχών, κάποια σημεία αλλάζουν λειτουργία χωρίς αυτό να γίνεται άμεσα αντιληπτό από το σύνολο των χρηστών του. Αυτές οι αλλαγές δεν είναι πάντα ραγδαίες⁹, αλλά μπορεί σταδιακά να οδηγούν στην απομάκρυνση από τον τρόπο σημείωσης που καθόριζε το γραφικό σύστημα και στην ενσωμάτωση και άλλων τρόπων σημείωσης. Τις σταδιακές αλλαγές στο γραφικό σύστημα είναι πολύ δύσκολο να τις παρατηρήσουμε χωρίς μια ειδικότερη μελέτη.

Οι βίαιες αλλαγές προβάλλονται μέσω της εκπαίδευσης και γενικότερα του δημόσιου βίου, και επιβάλλονται ως η νέα γραφική πραγματικότητα. Το ίδιο συμβαίνει με βραδύτερους όμως ρυθμούς στις εξελικτικές αλλαγές. Στη δεύτερη περίπτωση τα νέα σημεία και η υποχώρηση παλαιότερων δεν προτείνονται από κάποιον συγκεκριμένο φορέα, ούτε έχουν την κάλυψη του κρατικού μηχανισμού αλλά χρησιμοποιούν ως κύριο κανάλι τα ΜΜΕ (εφημερίδες, περιοδικά και δευτερευόντως τη τηλεόραση), τη διαφήμιση και λιγότερο τα κλασικά κανάλια όπως το βιβλίο.

Με ιδιαίτερα άμεσο τρόπο επηρεάζουν το γραφικό σύστημα οι εκάστοτε νέες τεχνολογίες γραφής, Η εφεύρεση της τυπογραφίας επέδρασε με καταλυτικό τρόπο στο σύστημα καθώς οδήγησε στη δημιουργία μιας νέας γραφικής πραγματικότητας και μιας ενοποιημένης και σταθερής μορφής γραπτού. Για πολλούς αιώνες οι τυπογράφοι ήταν οι κύριοι υπεύθυνοι για την εισαγωγή καινοτομιών στα γραφικά συστήματα και για την απόσυρση και διαφοροποίηση των προϋπαρχόντων μορφών. Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, η εισαγωγή των φωτοτυπικών μηχανημάτων περιόρισε δραστικά της ανάγκες για γραφή και επέτεινε την ήδη δυσμενή αναλογία αναγνώστων και γραφέων σε βάρος των δευτέρων. Τέλος, η γενικευμένη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών έθεσε στη διάθεση του μέσου χρήστη μια ποικιλία σημείων που πριν χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά οι επαγγελματίες τυπογράφοι ενώ ταυτόχρονα οδήγησε στην απόσυρση κάποιων σημείων (όπως για παράδειγμα της άνω τελείας) που ο σχηματισμός τους απαιτεί πιο πολύπλοκες διευθετήσεις καθώς δεν παρέχονται με άμεσο τρόπο στο πληκτρολόγιο.

Θα ήταν σκόπιμο να τονιστεί ότι οι αλλαγές στο γραφικό σύστημα απαιτούν τη συμμετοχή του αναγνώστη, αποτελούν δηλαδή προϊόν συνδιαμόρφωσης. Όλες οι τροποποιήσεις που προτείνονται δεν έχουν την ίδια αποδοχή για πολλούς λόγους (περιθωριακές, ρηξικέλευθες, δεν ταυτίζονται με την κοινωνική πραγματικότητα ή με τις νέες ανάγκες κλπ)..

Κάθε γραφικό σύστημα είναι ένα σύστημα σε εξέλιξη. Οι αλλαγές συχνά προκύπτουν από μια συνεχή οργανική εξέλιξη της γραφικής παράδοσης. Οι τάσεις για αλλαγή εμφανίζονται συνήθως όταν υπάρχουν καινούριες ανάγκες σημείωσης και αλλαγές στην κοινωνική οργάνωση. Υπακούουν δηλαδή σε ενδοσυστημικές αλλά κυρίως σε φαινομενικά εξωσυστημικές ανάγκες, όπως: τη μορφή της κοινωνικής οργάνωσης, την τεχνολογία γραφής, το είδος των παραγόμενων κειμένων και τους χρήστες της γραφής, το είδος και την εσωτερική αναλογία αναγνωστών και γραφέων, τις ανάγκες δηλαδή για γραφή και ανάγνωση στο πλαίσιο κάθε κοινωνικής οργάνωσης¹⁰.

Γραφή και ανάγνωση

Οι ανάγκες για γραφή ή για ανάγνωση (και άρα η αναλογία αναγνωστών προς γραφείς) δεν είναι ίδιες σε κάθε κοινωνική οργάνωση. Στη σημερινή εποχή και στις δυτικές -σε υψηλό βαθμό αλφαριθμητισμένες- κοινωνίες το κύριο βάρος εναποτίθεται στην ανάγνωση. Έχει υπολογισθεί ότι η αναλογία είναι της τάξης του 9 προς 1. Δηλαδή κατά 90% στην καθημερινή μας γραπτή επικοινωνία είμαστε αναγνώστες ενώ οι ανάγκες μας για γραφή περιορίζονται οριακά στο 10% των δραστηριοτήτων μας.

Ο μαζικός αλφαριθμητισμός, η συνεχώς αυξανόμενη ποσότητα γραπτών που μας περιβάλλει και η ανάγκη για γρήγορη αποκωδικοποίηση του γραπτού μηνύματος καθορίζουν τους τρόπους προσέγγισης των κειμένων. Τη θέση της ανάγνωσης με δυνατή φωνή που εξυπηρετούσε άλλοτε την ανάγκη αποκωδικοποίησης και διάδοσης του γραπτού στη μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων που δεν γνώριζαν να διαβάζουν, έχει καταλάβει η σιωπηλή και γρήγορη ανάγνωση με τα μάτια. Σε αυτή την περίπτωση η ανάγνωση δεν συνίσταται στην γράμμα προς γράμμα αποκωδικοποίηση κάθε λέξης, αλλά στη συνολική σύλληψη λέξεων ή μεγαλύτερων τμημάτων γραπτού λόγου, όπως έχει ήδη διατυπωθεί θεωρητικά από τους VACHEK J. [από το 1948], SMITH Fr.[1973],¹¹ SAMPSON G. [1985]¹² κ.α. αλλά και αποδειχθεί πειραματικά σε εκτεταμένες έρευνες όπως το *Πείραμα της Φιλαδέλφειας* των ROZIN P. και GLEITMAN L. [1963]¹³, καθώς και τις πιο σύγχρονες εργασίες της FRITH Uta [1979]¹⁴, των BRYANT & BRADLEY [1980]¹⁵ κ.α.

Τα συμπεράσματα αυτών των ερευνών συγκλίνουν στην αντίληψη ότι για τον αλφαριθμητισμένο χρήστη μιας αλφαριθμητικής γραφής υπάρχουν δύο στρατηγικές προσέγγισης ενός κειμένου : η φωνητική (ή φωνογραφική) και η λογογραφική. Η φωνητική αποτελεί την τμηματική ανάγνωση της λέξης ενώ η λογογραφική συνίσταται στην αναγνώ-

ριση μιας ή περισσότερων λέξεων χωρίς αναγωγή στις ελάχιστες μονάδες που την αποτελούν. Το μεγαλύτερο τμήμα της ανάγνωσης γίνεται με τη λογογραφική στρατηγική ενώ η φωνητική χρησιμοποιείται κυρίως για άγνωστες λέξεις. Ακόμα όμως και σε αυτήν την περίπτωση οι ερευνητές θεωρούν ότι ο ρόλος της φωνητικής στρατηγικής είναι ιδιαίτερα περιορισμένος καθώς ο εξοικειωμένος αναγνώστης διαβάζει σχηματίζοντας αναλογίες με ήδη γνωστές λέξεις που μπορούν να διαβαστούν λογογραφικά (ELLIS A. [1984]¹⁶, HENDERSON L. [1982]¹⁷, BARON J. [1977]¹⁸ κ.α.).

Οι παραπάνω θεωρητικές επεξεργασίες έρχονται να τονίσουν τη σημασία που έχει στην ανάγνωση η **μορφή** της λέξης και του κειμένου. Κατά τη διαδικασία της σιωπηλής ανάγνωσης οι λέξεις είναι **εικόνες** που δεν είναι αναγκαίο να αποσυντίθενται στα μικρότερα τους τμήματα, τα γράμματα. Σε αυτήν την περίπτωση ο αναγνώστης διευκολύνεται από την μέγιστη δυνατόν διαφοροποίηση των λέξεων, δηλαδή την καλύτερη διάκριση των εικόνων.

Αντίθετα για τη γραφή η διαδικασία είναι αντίστροφη. Ο χρήστης έχει στο νού του την εικόνα της λέξης που θέλει να γράψει αλλά την καταγράφει σχηματίζοντας ένα προς ένα τα στοιχεία της, αποσυνθέτοντας την. Η διαδικασία, ακόμα και στην περίπτωση των δακτυλογράφων που χρησιμοποιούν τυφλό σύστημα, απαιτεί περισσότερο χρόνο από την ανάγνωση. Η λέξη τεμαχίζεται, δεν λειτουργεί ως εικόνα και αυτό το διαπιστώνουμε εφόσον για να βρούμε τυχόν λάθη στο γραπτό συχνά χρειάζεται να γράψουμε ξανά τη λέξη και να συγκρίνουμε δύο ή περισσότερες μορφές της για να δούμε ποιά τελικά ταιριάζει καλύτερα με την εικόνα που έχουμε αποθηκεύσει στη μνήμη μας.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι διαδικασίες ανάγνωσης και γραφής λειτουργούν με αντίθετο τρόπο σε ένα αλφαβητικό γραφικό σύστημα. Ενώ κατά την ανάγνωση το γραπτό λειτουργεί ως εικόνα, κατά τη γραφή η λέξη δημιουργείται καθώς ο χρήστης ανακαλεί τις αντιστοιχίες γραφημάτων-φωνημάτων. Αυτό το φαινόμενο δημιουργεί δύο αντιτιθέμενες τάσεις που εφελκίζουν το γραφικό σύστημα. Όπως όρισε ο J. Vachek, σε ένα γραφικό σύστημα ασκείται μια **κεντρόφυγος τάση** που προκύπτει από την ανάγκη της γραπτής γλώσσας να μιλάει γρήγορα και ευδιάκριτα στα μάτια και μια **κεντρομόλος τάση** που προκύπτει από την ανάγκη διατήρησης ενός ικανού αριθμού αντιστοιχιών ανάμεσα στη γραπτή και προφορική νόρμα της ίδιας κοινότητας¹⁹. Ο αναγνώστης διευκολύνεται με την αύξηση των κεντρόφυγων τάσεων του συστήματος ενώ αντίθετα ο γραφέας εξυπηρετείται με την ένταση των κεντρομόλων τάσεων. Οτι διευκολύνει τον αναγνώστη είναι συχνά άβολο για το γράφοντα. Οι ανάγκες και των δύο θα έπρεπε να ισορροπούν, αλλά κατά προτεραιότητα εξυπηρετείται ο αναγνώστης εφόσον

οι ανάγκες για ανάγνωση και γραφή είναι δυσανάλογες στις σύγχρονες κοινωνίες. Η ανάδειξη της ανάγνωσης σε βάρος της γραφής συνεπάγεται την αναδιαμόρφωση της γραπτής γλώσσας με στόχο να προσαρμόζεται στις αυξημένες κοινωνικές ανάγκες ανάγνωσης.

Η λειτουργία της περισσότητας στη γραφή

Για να παρατηρήσουμε τους τρόπους που χρησιμοποιεί το ελληνικό γραφικό σύστημα ώστε να εξυπηρετεί τις αυξημένες κοινωνικές ανάγκες για ανάγνωση θα ήταν σκόπιμο να αναφερθούμε, έστω επιγραμματικά, στις διαδικασίες πρόσληψης της πληροφορίας.

Πληροφορία αποτελεί κάθε μέσο που μειώνει την αβεβαιότητα ενός μηνύματος μέσω του αποκλεισμού των εναλλακτικών επιλογών. Για να μπορέσει ο αναγνώστης να καταλήξει σε μια απόφαση χρησιμοποιεί την πληροφορία που παρέχεται στο γραπτό κείμενο. Αρα, η πράξη της ανάγνωσης, συνίσταται στην αναζήτηση μιας **πληροφορίας** που βοηθάει τον αναγνώστη να πάρει μια απόφαση μειώνοντας την αβεβαιότητά της²⁰. Το γεγονός αυτό επιτυγχάνεται με την αύξηση της **περισσότητας** του γραπτού, δηλαδή τον πολλαπλασιασμό των πηγών στις οποίες μπορεί να βρει μια πληροφορία και άρα να αποκλείσει άλλες πιθανότητες. Η αύξηση της περισσότητας συνεπάγεται, πέραν των άλλων, και αύξηση των συμβόλων που χρησιμοποιούνται στο γραπτό. Αυτό το γεγονός δυσχεραίνει τον γραφέα-χρήστη του συστήματος που εξυπηρετείται από την οικονομία των συμβόλων, καθώς απαιτείται μεγαλύτερη απομνημόνευση και συνεχής επιλογή ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες πιθανότητες. Εξυπηρετεί όμως τον αναγνώστη-χρήστη του συστήματος καθώς τον βοηθάει να συλλάβει γρήγορα την πληροφορία που παρέχεται στο γραπτό. Εφόσον στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, όπως προαναφέρθηκε, η ανάγνωση αποτελεί την πρώτιστη κοινωνική ανάγκη, η **οικονομική λειτουργία του συστήματος** επιβάλλει την αύξηση της περισσότητάς του. Η περισσότητα εξυπηρετεί την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας και διευκολύνει την υπέρβαση των επικοινωνιακών προβλημάτων²¹.

Τέλος, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο αναγνώστης δεν έχει ανάγκη από μια σταθερή ποσότητα πληροφορίας για να αναγνωρίσει μια λέξη ή ένα γράμμα. Η ακριβής ποσότητα πληροφορίας εξαρτάται από τη δυσκολία του καθήκοντος που ποικίλλει ανάλογα με τους αναγνώστες, τις δεξιότητές τους και το “κόστος” της απόφασης²².

Η περίπτωση του ελληνικού γραφικού συστήματος

Το ελληνικό γραφικό σύστημα υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια ενός αλφαβητικού συστήματος. Παρότι κατά την χρονική στιγμή της δημιουργίας του η αλφαβητική αρχή αποτέλεσε τον τρόπο οικοδόμησης του μέσω της αντιστοίχισης ενός γραφήματος σε ένα φώνημα της γλώσσας, κάτι τέτοιο δεν ισχύει σήμερα ούτε αποτελούσε τον κανόνα σε προηγούμενες στιγμές της λειτουργίας του (όπως π.χ τον μεσαίωνα, όπου τα θρησκευτικά κυρίως κείμενα βρίθουν συντμήσεων ώστε να επιταχύνεται ο ρυθμός της χειρόγραφης συγγραφής).

Το αλφάβητο, δεν είναι παρά το εμφανές τμήμα του γραφικού μας παγόβουνου, αυτό που έχουμε μάθει να βλέπουμε όπως παρατηρεί ο Lapacherie²³ μελετώντας τη γαλλική γραφή. Με αυτή την οπτική η συστηματική μελέτη του ελληνικού γραφικού συστήματος παραμένει εκκρεμής. Για αυτό το λόγο, στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης η αναφορά στις αλλαγές στο ελληνικό σύστημα θα είναι κυρίως παραδειγματική και όχι αναλυτική και εξαντλητική.

Όπως τονίστηκε παραπάνω το ελληνικό γραφικό σύστημα δεν είναι ένα καθαρά αλφαβητικό σύστημα. Αυτό είναι εμφανές αν αναλογιστούμε:

α) την αναντιστοιχία σε επίπεδο συμβόλων ανάμεσα στα γραφήματα και στα φωνήματα. Στον ίδιο ήχο αντιστοιχούν δύο ή περισσότερα γραφήματα (η περίπτωση των πολλών /l/) ή αντίστροφα, τη δυνατότητα διαφορετικής προφοράς του ίδιου γραφήματος ανάλογα με τη θέση του και τα γραφήματα που το συνοδεύουν (όπως συμβαίνει με το σίγμα που προφέρεται άλλοτε ως /σ/ και άλλοτε ως /ζ/)

β) την ύπαρξη δύο τουλάχιστον μορφών γραφημάτων (τα πεζά και τα κεφαλαία) για το ίδιο φώνημα αλλά και πολλούς άλλους τύπους που χρησιμοποιούνται καθημερινά όπως (το σ, ζ και Σ, το κ ή υ κ.α.)

γ) την παρουσία γραφημάτων που δεν έχουν φωνητικό αντίστοιχο (π.χ. την παρουσία σταυρού μπροστά από κάποιο όνομα που σημαίνει ότι αναφερόμαστε σε κάποιον που έχει πεθάνει). Σε αυτήν την περίπτωση η γραφή δίνει μια πληροφορία που δεν ερμηνεύεται κατ' ανάγκη προφορικά.

δ) τις περιπτώσεις συμβόλων που δεν ανήκουν στο αλφάβητο και λειτουργούν αποκλειστικά λογογραφικά καθώς δεν υφίσταται η αλφαβητική αντιστοίχιση, όπως το σύμπλεγμα & που αποδίδεται προφορικά ως και,

ε) την παρουσία συντμήσεων στη γραφή που μπορούν να αποδοθούν προφορικά με δύο τρόπους είτε ως έχουν όπως στην περίπτωση π.χ. των αρχικών οργανισμών ή πολιτικών κομμάτων (ΟΤΕ ή ΠΑΣΟΚ), είτε να ανακληθεί το εκτενές ανάπτυγμα των λέξεων όπως στην περίπτωση π.χ. του κ. Στεφανόπουλος όπου υποχρεωτικά χρησιμοποιείται ο αναλυτικός τύπος.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι το ελληνικό γραφικό σύστημα:

γ) έχει τη δική του οργάνωση και διαθέτει **ίδια** μέσα για την οργάνωση της πληροφορίας που δεν ταυτίζονται με τα μέσα που χρησιμοποιεί ο προφορικός λόγος.

β) παρότι θεωρείται αλφαβητικό απέχει πολύ από την απόλυτη αντιστοίχιση φωνημάτων και γραφημάτων,,

γ) εμφανίζει έντονα στοιχεία λογογραφικής σημείωσης

δ) παρουσιάζει συνεχή αύξηση των συμβόλων και της ποσότητας του

Ταυτόχρονα, η ανάγκη εξυπηρέτησης του αναγνώστη, για τον οποίο όπως προαναφέραμε το κείμενο λειτουργεί ως εικόνα, οδηγεί στην αύξηση της εικονικότητας του γραπτού λόγου τόσο στο επίπεδο των γραφημάτων όσο και στο μακρο-επίπεδο του κειμένου. Οι συλλειτουργούντες με τη γραφή κώδικες (δηλαδή: ο εικονικός, ο τυπογραφικός, ο χρωματικός, η χωροθέτηση του κειμένου κ.α.) γίνονται τμήμα του μηνύματος και δεν συνιστούν απλά μια διαφορετική αισθητική πρόταση. Η χρήση τους:

- διευκολύνει τη σύλληψη και κατανόηση της πληροφορίας,
- εξυπηρετεί την οργάνωση του γραπτού,
- κάνει δυνατή και συχνά επιβάλλει την προσέλευση της προσοχής του αναγνώστη,
- επιτρέπει τη δήλωση μιας ρήξης ή αντίθεσης με την κατεστημένη κοινωνική τάξη κ.α.

Αντίθετα, κατά τη διαδικασία της γραφής ο χρήστης δεν μπορεί ούτε χρειάζεται να χρησιμοποιεί το σύνολο των παρεχόμενων μέσων για την ανάγνωση. Οι παραπάνω διευθετήσεις του συστήματος αφορούν τον αναγνώστη και μια μικρή ομάδα επαγγελματιών γραφέων (δυσχεραίνουν δηλαδή εν μέρει ένα μικρό ποσοστό γραφέων) και όχι το σύνολο τους.

Συμπέρασμα

Συνοψίζοντας θα πρέπει να τονίσουμε ξανά ότι το ελληνικό γραφικό σύστημα εμφανίζει έντονα στοιχεία λογογραφικής σημείωσης, παρουσιάζει αύξηση των συμβόλων και της ποσότητας του και ταυτόχρονη αύξηση της εικονικότητάς του. Αυτή η τάση του συστήματος ευνοεί τον αναγνώστη-χρήστη του συστήματος ενώ επηρεάζει μάλλον αρνητικά το γραφέα-χρήστη του. Το σύστημα δεν εξισορροπεί τις κεντρόφυγες και κεντρομόλες δυνάμεις στο μέσον της διαδικασίας αλλά οργανώνεται με τέτοιον τρόπο ώστε να ικανοποιεί την πρώτη κοινωνική ανάγκη για ανάγνωση.

Σημειώσεις- Βιβλιογραφία

- ¹ Παπαδοπούλου Μ. 1994: *Η κοινωνική λειτουργία της γραφής* (Θεσσαλονίκη: διδ. Διατριβή, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, ΑΠΘ) σελ 141.
- ² Vachek J. 1976: *Selected Writings in English and General Linguistics*, (The Hague, Paris: Mouton) σελ. 121
- ³ Vachek J., ο.π., σελ.140
- ⁴ Vachek J., ο.π., σελ. 419
- ⁵ Vachek J., ο.π. σελ.134
- ⁶ Lapacherie L-G, 1990 : “L’ esperluète généralisée: De l’ idéogramme dans l’ écriture du français” . Στο *Le débat* 62, (Gallimard) σελ. 78
- ⁷ Οι λόγοι για αυτές τις αλλαγές είναι κυρίως κοινωνικοί, ή τουλάχιστον συνδυάζονται με ευρύτερες κοινωνικο-πολιτικές ανακατατάξεις.
- ⁸ Αυτού του τύπου οι αλλαγές συχνά γίνονται αντικείμενο διαφωνιών και αντεγκλήσεων. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η διαμάχη στη Γερμανία όπου οι αλλαγές στο γραφικό σύστημα έχουν βρεθεί στο εδώλιο του κατηγορουμένου.
- ⁹ Αν και υπάρχουν χρονικές στιγμές που οι αλλαγές είναι περισσότερο έντονες, όταν π.χ. διαφοροποιείται η τεχνολογία γραφής.
- ¹⁰ Αναλυτικά: Παπαδοπούλου Μ., ο.π.
- ¹¹ Smith Fr. 1986: *Devenir lecteur* (μτφ. από τα αγγλικά), (Paris: Armand Colin) σελ. 26.
- ¹² Sampson G.1985: *Writing systems*, (California: Stanford Univ. Press).
- ¹³ Rozin P. & Gleitman, Lila R. 1977: “The structure and aquisition of reading II: The reading process and the acquisition of the alphabetic principle”. Στο *Peber and Scarborough* (εκδ.), *Towards a Psychology of Reading* (N J.Hillsdale).
- ¹⁴ Frith U. 1979: “Reading by eye and writing by ear“, Στο *P.A. Kolers, M. Wrolstad and H. Bouma* (εκδ.), *Processing of Visible Language I*, (N.Y.: Plenum).
- ¹⁵ Bryant P.E. & Bradley L.1980:“Why children sometimes write words which they do not read“. Στο *Frith U.* (εκδ.) *Cognitive Processess in Spelling* (Academic Press).
- ¹⁶ Ellis A.W. 1984: *Reading, Writing and Dyslexia: a cognitive analysis*, (Lawrence Erlbaum).
- ¹⁷ Henderson L. 1982: *Orthography and Word Recognition in Reading* (Academic Press).
- ¹⁸ Baron J. 1977 : “What we might know about orthographic rules“ Στο *S. Dornic* (εκδ.) *Attention and Performance* (NJ. Hillsdale: Erlbaum)
- ¹⁹ Vachek J., ο.π., σελ. 438.
- ²⁰ Smith Fr, ο.π., σελ. 22.
- ²¹ Shannon Cl.E. & Weaver W. 1949: *The mathematical theory of communication* (Univ. of Illinois Press), σελ.22.
- ²² Smith Fr., ο.π. σελ. 26.
- ²³ Lapacherie J-G, ο.π. σελ.75.